

כאב והתענגות

קרן בן הגיא

פרויד הבחין בין שתי התנסויות בסיסיות של המנגנון הנפשי: אחת היא החוויה של הסיפוק (1905; 1920) והשנייה של הכאב. בפרויקט לפסיכולוגיה מדעית (1895), זיהה פרויד את תופעת הכאב כזו שבאה יחד עם תהליך גופני ביולוגי שהגיע לקצה גבול יעילותו. מעבר לכך, להבנתו מדובר בכישלון של הפעילות. כדרכו, הוא תיאר את הכאב באמצעות הביולוגיה, כעודף מפריע, וכגורם לעלייה ניכרת בכמות הגרייה הנוירונית, הנחווית כלא נעימה. כלומר, העלייה בגירוי מייצרת התרגשות חושית ובסופו של דבר כאב. פרויד כתב כי לעתים הכאב משויד להגנה מפני המשכיות של התנועה הגופנית.

לאקאן תיאר את הכאב דרך הארכיטקטורה של הבארוק. הבארוק הינו שם שניתן למגמה באדריכלות, באמנות, במחול ובספרות ששלטה במאות ה-16-18. מגמה זו אופיינה במורכבות, מיזוג ניגודים, תנועה ודרמטיות. אחד מאמני הבארוק הידועים ביותר הינו ג'ובאני לורנצו ברניני, אשר כמה מפסליו עסקו בעונג ובמיניות הנשית וניסו ללכוד את רגע השיא באקט המיני, רגע האקסטזה. תקופת הבארוק עניינה את לאקאן ובאופן מיוחד העסיקה אותו עבודתו של ברניני אודות תרזה הקדושה, המוצבת ב"קפלה קורנרו", בכנסיית סנטה מריה דלה ויטוריה ברומא ואשר נחשבת לאחת מיצירות הבארוק הידועות ביותר.

לפחות בשני סמינרים מרכזיים של הוראתו -- בסמינר ה-7, האתיקה של הפסיכואנליזה (1959-

1960), ובסמינר ה-20, עוד (1972-1973) – עשה לאקאן שימוש בארכיטקטורה של הבארוק על-מנת להדגים כיצד הכאב העודף לכוד בגוף ללא יכולת לפרוק אותו. ארכיטקטורה זו מבליטה את הפרדוקס של אבן סטטית וחיות, הלכודים יחדיו. לאקאן השאיל מטאפורה זו והשתמש בה כדי לתאר את הכאב הנפשי של "המעונה". הוא שלל את הופעת הכאב רק כתוצר של פעילות סנסורית גופנית, וייחס אותו אל תחום של קיום, כזה שלהוויה המדברת אין דרך להימלט ממנו (1959-1960). בסמינר ה-20 הפנה לאקאן את שומעיו באופן ספציפי לתרזה הנזירה הקדושה ולפסלו של ברניני המתייחס להתענגותה: "אתם רק צריכים להגיע לרומא ולהתבונן בפסל של ברניני כדי להבין מיד שהיא מתענגת, אין בכך כל ספק. וממה היא מתענגת?" (לאקאן 1972-1973, עמ' 94). אפשר להסיק מתוך כתיבתו של לאקאן בסמינר זה כי הוא קושר בין הכאב להתענגות הנשית ובשל כך הוא מייחס לכאב זה משהו מהסדר של האין-סוף.

באוטוביוגרפיה הידועה שחיברה, בשם חייה של
תרזה הקדושה של ישו (La Vida de la Santa
Madre Teresa de Jesus), תיארה תרזה את
חויית "פילוח הלב" שחוותה, שבה נגלה אליה
מלאך מחייך שניקב את ליבה בחנית. בחיבורה היא
תיארה את תחושותיה בזמן המעמד: "כאב חודר
זה הביא עמו עונג כה רב וכה עז, עד כי לא שאלתי
אלא שלא יחדל ולא ייפסק... לא היה זה כאב גופני,
אלא כאב רוחני, אף שגם לגוף היה בו חלק, ואפילו
חלק נכבד" (פיפר, 1983).

מצאתי שמסקרן להבין מדוע ייחס לאקאן את הכאב להתענגות הנשית? ובאיזה כאב מדובר?

ההתענגות הפאלית, בהיותה כבולה על ידי המסמן הינה ההתענגות של האיבר. התענגות הנושאת את חותם הדיבור. ואילו ההתענגות הנשית, האחרת, אינה התענגות משלימה להתענגות הפאלית, אלא אחרת לה, "עודפת", ובכך לאקאן מיקם אותה מחוץ למסמן. זוהי אינה התענגות גניטלית או התענגות של איבר הממוקדת באובייקט, הדומה להתענגות הפאלית, אלא התענגות שאיננה מוגבלת על ידי המסמן - היא חסרת אובייקט, היא אין-סופית והיא מיוחסת לאשה או למי שנמצא בעמדה נשית -- כלומר כל ההוויות המדברות בין אם מצוידות בתכונות זכריות ביולוגיות ובין אם לאו.

אני רוצה להציע כי הכאב משמש היאחזות כלשהי במסמן ובעונג האיבר, ואילו חצייה של הכאב תהיה זמן ומרחב ששייכים לאין-זמן ואין-מרחב של ההתענגות הנשית. לפיכך, נוכחות של כאב, גם אם נחוית כאין-סופית, הינה ממוקמת באיבר ושייכת להתענגות הפאלית. אמירה זו תומכת בכך שההתענגות הנשית, כשתחומה בסינטום, יש בה להוות גבול להתענגות הפאלית ואף לייתר אותה.

מקורות:

לאקאן, ז. (2005). הסמינר ה-20: עוד. (י. מירון תרגם). תל-אביב: רסלינג. (נמסר במקור ב-1972-1973).

פיפר, ד. (1983). תולדות הציור והפיסול - אופקים חדשים. אנציקלופדיה לאומנות הציור והפיסול, כרך ג'. ירושלים: כתר. עמ' 190.

פריד, ז. (1999). מעבר לעקרון העונג. בתוך: מעבר לעקרון העונג ומסות אחרות. (ח. אייזק תרגם). תל-אביב: דביר. (פורסם במקור ב-1920). עמ' 137-95.

פריד, ז. (2002). שלוש מסות על התיאוריה של המיניות. בתוך: מיניות ואהבה. (ד. זינגר תרגם). תל-אביב: עם עובד. (פורסם במקור ב-1905). עמ' 97-17.

Freud, S. (2001). Project for a Scientific Psychology. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, (trans. James Strachey et al.). 24 Vols. Vol 1: Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts. (First written 1895). pp.295-387.

Lacan, J. (1992). The Seminar of Jacques Lacan, Book VII: The Ethics of Psychoanalysis. (trans. D. Porter). New-York: Norton. (first delivered in 1959-1960).